

ОБУЧЕНИЕ ПО КВАЛИФИКАЦИОННИ ПРОГРАМИ ЗА ПРИДОБИВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНОКВАЛИФИКАЦИОННА СТЕПЕН ОТ УЧИТЕЛИ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА И ПО ЧУЖД ЕЗИК

Росица Пенкова

*Департамент за информация и усъвършенстване на учители
Софийски университет „Св. Климент Охридски“*

Резюме. В настоящата статия се представя квалификационната програма за придобиване на *професионалноквалификационна степен* (ПКС) от учители по български език и литература и по чужд език. Последователно се изяснява спецификата на всяка професионалноквалификационна степен и се откроява системата на обучение на учителите по езиковите дисциплини в Департамента за информация и усъвършенстване на учители (ДИУУ) при СУ „Св. Кл. Охридски“. Определя се съдържанието на обучителните курсове за пета степен и за четвърта степен. Във връзка с изискванията за професионално-педагогическа специализация за трета ПКС се представят два модула, включени в обща специализация за педагогически специалисти. За най-високите степени се представят квалификационните програми: за втора ПКС и за първа ПКС, които имат диагностичен и иновативен характер.

Ключови думи: квалификационна програма; учители по български език и литература; речеви жанрове; квалификационен кредит; професионалноквалификационна степен; критерии за оценяване

1. В Закона за предучилищното и училищното образование (2015 г.) е заложена идеята за повишаване на авторитета и социалния статус на учителя. С Наредба № 12 на министъра на образованието и науката за статута и професионалното развитие на учителите (ДВ, бр. 75 от 27.09.2016 г.) се уреждат въпросите за условията и реда за повишаване на квалификацията на педагогическите специалисти.

В нормативните документи се регламентират четири равнища на професионалната квалификация на педагогическите специалисти: национално, регионално, общинско и институционално (в образователната институция). Целеви групи

са: детски учители и учители от всички видове и степени общообразователни и професионални училища; учители в училищни и извънучилищни организации за деца със СОП; възпитатели, педагогически съветници, училищни психолози; директори и заместник-директори; експерти в РУО и др.

Курсове за следдипломно обучение на учителите, семинари и конференции по отделни проблеми може да се организират от висши училища, научни организации, специализирани обслужващи звена на МОН. Други обучителни организации може да осъществяват професионална квалификация само ако програмите им са одобрени от Министъра на образованието и науката и са включени в Информационния регистър на МОН.

Държавата поема отговорност към квалификацията на учителите, като осигурява квалификационния минимум за всеки атестационен период (на 4 години) – минимум квалификационни кредити (3 бр., равни на 48 академични часа).

Допълнителната квалификация е два вида: задължителна и избираема. Задължителната е за поддържане и актуализиране на базовата подготовка; при въвеждане на нови ДОС; при използване на ИКТ; при установен дефицит на компетентности. Избираемата зависи от желанието за кариерно развитие във връзка с пригодност за дейност на по-високо длъжностно равнище.

При спазване на нормативно определените изисквания на педагогическите специалисти се присъждат последователно пет **професионалноквалификационни степени**. Най-ниската ПКС, която педагогическите специалисти може да придобият в съответствие с достигнатото равнище на професионална компетентност, е пета степен, а най-високата е първа. На придобилите ПКС се признава по-високо професионално равнище при оценяването и заплащането на труда.

С настъпилите промени в нормативната уредба се повишава ролята на професионалноквалификационните степени. Присъдената ПКС е изискване за заемане на по-висока длъжност в системата на образованието. Нов момент в Наредбата е и възможността експертите на различни равнища в системата на образованието да получават ПКС.

С регламентирането на въпросите за присъждане на ПКС се реализира идеята, че по-високата квалификация е необходимо условие за кариерно израстване на педагогическите специалисти.

Кариерното развитие е процес на усъвършенстване на знания, умения и компетентности при изпълнение на определени длъжности. При заемане на длъжностите „учител“, „старши учител“, „главен учител“ не се поставя акцент върху педагогическия стаж, а се обръща внимание на отговорностите към образователната институция и педагогическата колегия, към децата и техните родители. Кариерното израстване се обвързва с придобиването на по-висока степен на професионална квалификация. За иновативните учители, за тези, които вървят с бързи темпове в професионалното си развитие, се дава възможност за по-бързо кариерно израстване, осигуряват се „бързи писти“ за преминаване към по-висока

длъжност – например от „учител“ в „старши учител“ не е необходим дълъг период от време.

Професионалноквалификационните степени имат важно значение и при атестирването на педагогическите специалисти. С въвеждането на атестационна карта се прави сериозен опит да се реши въпросът, свързан с качествено оценяване на труда на учителя. Определя се оптималният вариант на интервал от време, в което са предлага поддържащата квалификация. Реализира се идеята учителите да преминават периодично през квалификационни форми. Стремешът е атестирването да се открие като стройна система, свързана пряко с кариерното развитие на учителите и на другите педагогически специалисти.

Важен акцент в промените е специалното внимание към младите и новоназначените учители, като се регламентират функциите на учителите наставници. Стремешът е да се създадат по-благоприятни условия за задържането на младите учители в професията. Съкращава се необходимият педагогически стаж от 4 на 2 години, който е условие за кандидатстване за пета ПКС.

Минималният размер на годишните средства за квалификация на учителите, както и допълнителното трудово възнаграждение за по-високите ПКС се определят в КТД.

В новия модел за квалификация и кариерно развитие се откроява ясна връзка между квалификациите в системата и дескрипторите на степените на Европейската квалификационна рамка.

В Наредба № 12 е регламентиран необходимият минимум от опори и ориентири на кандидатите за придобиване на ПКС. Департаментите за квалификация на учителите към висшите училища осъществяват процедурите по присъждане на ПКС. Те всъщност поемат отговорността за създаване на необходимите условия и критерии за обективно оценяване на професионалната компетентност на педагогическите специалисти с оглед на присъждане на съответната ПКС.

Във връзка с повишаване на обективността на изпитните процедури (защити) е необходимо да се определят общи критерии за рецензиране и оценяване на писмените разработки, както и общи критерии при популяризиране на добрите педагогически практики и високите постижения.

Особено актуален е въпросът за подготовката и самоподготовката на кандидатите за ПКС. Важно е те да бъдат информирани за съдържанието и формата на изпитите и за начина на защита на писмените разработки. Чрез съпоставителен анализ да бъдат изтъкнати спецификите на различните типове писмени разработки, като се конкретизират основните им съдържателни характеристики, които са определени само най-общо в нормативните документи.

В резултат от проучване на специализираната литература, нормативните документи, съществуващата практика до момента по различните специалности и научни направления може да се представят примерни структури на дипломна

работа (за завършена специализация и придобиване на III ПКС) и писмени разработки за придобиване на I и II ПКС.

Отделните видове разработки съдържат общи компоненти, но с различни акценти и относителна тежест. Например спецификата може да бъде открояна по отношение на: формулировката на темата, теоретичната част (обем, обхват на теоретичния анализ), изследователски методи и инструментариум, насоченост на изводите.

Формулираните по-долу изисквания нямат за цел да направят пълна характеристика на изследователските процеси. Те са по-скоро рамкови, маркират само основните и специфичните особености на изпитните процедури и писмените разработки с цел да осигурят необходимите ориентири на учителите, консултантите и научните ръководители.

2. Квалификационна програма за придобиване на пета и четвърта ПКС

Двете степени – пета и четвърта, както бе отбелязано по-горе, се придобиват чрез полагане на изпити. В разработената квалификационна програма за учителите по езиковите дисциплини се предлагат краткосрочни курсове.

Когато учителите кандидатстват за придобиване на **пета професионална квалификационна степен**, следва да отговарят на определени условия: към момента на кандидатстването да имат най-малко 2 години учителски стаж; да имат придобити допълнително професионални компетенции от участие в обучения за повишаване на квалификация с обща продължителност не по-малко от 16 академични часа (1 квалификационен кредит); успешно положен устен изпит по конспект с успех не по-нисък от много добър 4,50.

Целта на устния изпит е да се констатира напредък при съчетаване на методическата подготовка и професионалния опит (минимум 2 години), който учителят е придобил в обучението. За да отговорят на изискванията на изпитната процедура, учителите може да се включат в квалификационен курс. А доколкото задължителният квалификационен кредит не е обвързан непременно с курс за подготовка на устен изпит, учителите може да направят своя избор от предлаганите различни тематични курсове по педагогически и методически проблеми.

При кандидатстване без изпит (по чл. 58 от Наредба 12 на МОН) трябва допълнително да представят грамоти, награди и протоколи от участие на свои ученици в национални, балкански и международни олимпиади, състезания и конкурси, организирани от Министерството на образованието и науката и проведени в период до пет години преди датата на кандидатстване.

За придобиване на пета ПКС от учители по български език и литература и по чужд език специално са разработени курсове за подготовка, които да са ориентирани към усъвършенстване на комуникативните компетентности на учителите. В основата на работата се поставят речеве жанрове, функциониращи в различни сфери на общуване, в които учителите участват (вж. Пенкова, 2019). Изборът на такава насоченост на курсовете произтича от:

– комуникативните компетентности са включени в осемте ключови компетентности за учене през целия живот, част от Европейската референтна рамка; те осигуряват свързаност между личната, социалната и професионалната изява на съвременния учител;

– възприемането и създаването на текстове в официално-деловата, академичната и медийната сфера са дейности, които учителите осъществяват в своята продължаваща квалификация, когато например: подават документи за кандидатстване за ПКС, правят писмени разработки по теми от специалността, пишат доклади и научни съобщения за научни конференции, четат и пишат медийни текстове за събития от училищния живот и пр.

Курсовете за придобиване на **пета ПКС** се интерпретират като начални за квалификационната програма за придобиване на ПКС. На учителите се предлагат три курса: „**Комуникативни умения**“, „**Официално-делови жанрове**“ и „**Методика**“, с които се цели да се усъвършенстват комуникативните умения на учителите и да се отбележи напредък в методическата им подготовка. Особено внимание са обръща на официално-деловите текстове, като се работи на практическо равнище.

Целта на **квалификационния курс „Комуникативни умения“** е да се усъвършенстват комуникативните умения на учители по езиковите дисциплини. Като се има предвид, че учителите имат изградена теоретична представа за процеса на комуникация, акцентът се поставя върху теоретичните постановки, които се основават на връзката между език и култура, задълбочават се познанията за съдържанието на комуникативната компетентност.

Практическата насоченост на курса се осъществява чрез работата върху правилната и целесъобразната употреба на езикови средства, върху усъвършенстването на рецептивните и продуктивните умения за устно и писмено общуване. Обръща се внимание на промените в правописа, на допусканите правописни и пунктуационни грешки в българския език под влияние на чужди езици. Дискутират се проблеми на правописа и произношението, обсъжда се ролята на езика на тялото в процеса на комуникация. Използват се интерактивни техники на обучение. Курсът се осъществява с пакет обучителни материали.

Курсът „Официално-делови жанрове“ има за цел да развие и усъвършенства уменията за делово писане на преподаватели по езиковите дисциплини. Фокусът е върху процеса на организация, подготовка, писане и редактиране на официално-делови текстове. Курсът е с практическа насоченост. Участниците обменят опит за спецификите на деловата кореспонденция в различни европейски страни. Материалите във връзка с обучението се подготвят както на хартиен, така и на електронен носител. Задълбочаването на познанията и на уменията за редактиране на свои и чужди текстове, чрез които да се участва ефективно в диалогични формати, в делови срещи и при международни контакти.

Целта на **модула „Методика“** е да се отбележи напредък при съчетаване на методическата подготовка и професионалния опит (минимум 2 години), който учителят е придобил по специалността.

Работата на по-високо равнище продължава през следващата година в курсове за подготовка за **четвърта ПКС**. Кандидатите следва да притежават най-малко 1 квалификационен кредит. Изпитната процедура изисква писмено разработване на въпрос по специалността, т.е. създава се текст с научен стил.

В квалификационната програма се включват курсовете **„Редактиране и рецензиране на научни текстове“** и **„Медийни жанрове“**, чрез които се задълбочават уменията на учителите да редактират и да оценяват свои и чужди текстове, теоретично да осмислят и да използват в практиката си медийни текстове.

Целта на **курса „Редактиране и рецензиране на научни текстове“** е да се усъвършенстват уменията за редактиране и рецензиране на научни текстове. Обучението се осъществява, като учителите се опират на своята филологическа подготвеност и работят за по-нататъшно усъвършенстване на уменията за редактиране и рецензиране на професионално равнище. Обогатяват познанията си в областта на общуването и културата, работят върху стилови и жанрови черти на текста. Усъвършенстват уменията си за анализиране на текстове (с акцент върху художествените). Участват в дискусии, свързани със спецификите на устната и писмената реч, открояват различия между научен и публицистичен стил, като създават рецензии в съответния жанр. Откриват граматични и стилистични грешки, предлагат редакционни варианти.

В курса **„Медийни жанрове“** учителите усъвършенстват познанията си за общуването в медийната сфера. Целта е да се стимулира нагласа за публични изяви – за представяне на събития и постижения в областта на образованието, на резултати от училищни проекти. Задълбочават се познанията на учителите за ситуацията на масовата комуникация; за медийни жанрове – интервю, информационна бележка, статия във вестник, рецензия. Усъвършенстват се уменията им за презентиране, за структуриране и представяне на информация, за отговаряне на въпроси на журналисти, за създаване на медийни текстове.

3. Квалификационна програма за придобиване на трета ПКС

Придобилите последователно пета и четвърта ПКС е необходимо да се включат в едногодишна специализация. Едногодишната професионално-педагогическа специализация е необходимо условие за придобиване на **трета ПКС** и завършва с разработване и защита на дипломна работа. В професионално-педагогическите специализации се включват 6 учебни дисциплини, от които 4 имат общопедагогическа и психолого-педагогическа насоченост, а 2 са ориентирани към конкретната специалност на учителите.

За учителите по езиковите дисциплини в едногодишната специализация се включват обучителни дисциплини, от които едната може да бъде по тематичен курс – **„Речеви жанрове“** или **„Възприемане и създаване на текст“**.

Втората дисциплина е ориентирана към контекста на общата тематика на специализацията. Например в професионално-педагогическата специализация „*Интегрални взаимодействия в образователния процес*“ се включва учебната дисциплина „**Взаимодействие между езиковите дисциплини**“. Работата се свързва с теоретичното осмисляне на различните равнища, на които може да се осъществява взаимодействие между изучаваните езици в училище: социокултурно, лексикално, граматично, фонетично. В практически план се работи върху текстове с различен стил и жанр за развиване и усъвършенстване на межкултурната комуникативна компетентност на учителите. Освен това се поставят и методически задачи, свързани с обучението в училище и развиването на межкултурните комуникативни умения на учениците.

На учителите се препоръчва за анализ да се подбират текстове, които отговарят на някои изисквания.

– При работа по отделните теми, включени в програмата за продължаваща квалификация, да се подбират различни по стил текстове за анализ. Учителите усъвършенстват межкултурната си комуникативна компетентност, като свързват езиковата система с реално действащата в страната езикова практика, с употребата на езиковите средства в отделни сфери от действителността.

– Темата на предлагания за анализ текст ненаатрапчиво да насочва работата по дискутирания проблем. Научните текстове да се подбират внимателно от историята и географията на дадена страна, от историята на книжовния език. Подходящи са теми, свързани с делото на св. св. Кирил и Методий, св. Паисий Хилендарски, Неофит Рилски, Иван Вазов, с вековната борба за запазване и усъвършенстване на езика ни; теми за миналото и бита, за природните богатства на родината. Публицистичните текстове да се подбират от вестници и списания, от официални сайтове за публикуване на информация: материалите да са предимно за културни и спортни постижения, за международни изяви на културни дейци и спортисти, за Европейския съюз. Официално-деловите текстове да са свързани с деловата кореспонденция, и пр.

– Необходимо е да се подбират текстове, в които преобладават различните типове реч: а) *описание* (например природата на страната); б) *повествование* (например случка от миналото на страната), *разсъждение* (например по проблеми на методиката на изучаване на съответен език). Включването на различни видове текстове в продължаващата квалификация не трябва да се свързва непременно с теоретичното осмисляне на отделните типове реч.

– Да се подбират текстове от такива жанрове, които да отговорят на потребностите на дейността на учителите, да им позволяват да създават по аналогия някои от тези жанрове.

– Текстът да е автентичен (от научни статии, от монографии по лингвистични, методически или педагогически проблеми, от вестници и списания, от художествени произведения); да е образец в езиково-стилно и композиционно-

структурно отношение. Езиковите и композиционно-структурните особености на текста да водят до усъвършенстване на комуникативната компетентност. Необходимо е текстът да съдържа елементи, които да предполагат межкултурна комуникация.

– Допуска се адаптиране на текстове, но това да става съобразно с дискутираните проблеми, при което да не са нарушени съдържателните и композиционно-структурните достойнства на текста. Необходимо е той да бъде оптимално кратък, да дава възможност да се работи комплексно върху езиковите му особености. Тази част, която се взема от по-голям текст, да е завършена цялост, да се разбира общият смисъл, а не да е просто сбор от изречения.

Възниква въпросът дали адаптираният текст запазва възможностите си за межкултурна комуникация, до каква степен текстът остава наситен с елементи, които носят съществена информация, свързана с културни и исторически събития, с географски забележителности или пък с фолклорни традиции.

На учителите се поставя задача да адаптират текстове на езика, по който преподават, съобразно с езиковите възможности на обучаваните. След това учителите проверяват дали адаптираният текст е запазил възможностите си за межкултурна комуникация, до каква степен в текста са останали елементи, които носят съществена информация, свързана със забележителности или пък с фолклорни традиции на страната, чийто език се изучава. В трета глава (3.2.3.3.) се представя такъв анализ на текстове, предназначени за обучение по български език в чуждоезикова среда.

Квалификационната програма завършва с **дипломна работа**, която отразява собствен добър педагогически опит. Тя е изследователска рефлексия на собствени постижения в реалната образователна практика. Не се извършват диагностични процедури и не се изискват иновативни решения.

Разработката е насочена към обобщаване и обосноваване на добри постижения в ежедневната преподавателска дейност. Описва се и се обобщава в технологичен план съществуващ педагогически опит.

Представят се дейности, които може да бъдат директно използвани или модифицирани в зависимост от контекста и конкретните условия.

Съдържанието на дипломната работа се отличава с определена специфика.

– Теоретичната част е кратка, концентрирана върху общ преглед на конкретен проблем; показва познаване на специализираната литература по проблема или аспект от него.

– Не се формулират хипотеза, зависимости и независими променливи.

– Изводите са насочени към приложимостта и ефективността на конкретното методическо решение, възможностите за развитие и усъвършенстване.

Важен момент за успешната защита на дипломната работа е разработването **на критерии, подпомагащи оценяването на готовия продукт**. Като общи критерии, които са характерни за всяка писмена разработка от такъв тип, може да се посочат:

- научен стил на текста;
- точна, ясна и конкретна формулировка на темата;
- оптимално съотношение и взаимна обвързаност между частите на разработката;
- задълбочени и конкретни изводи;
- цялостно оформление на разработката.

Специфичните критерии за оценяване на дипломната работа за завършване на специализацията (за III ПКС) са:

- обвързаност на теоретичната част с конкретни научни проблеми, към решаването на които е насочена добрата педагогическа практика;
- обосноваване на значимостта на предлаганата добра педагогическа практика за езиковото обучение;
- обвързаност с важни образователни цели, с ДОС и учебните програми по предмета, по който преподава учителят;
- съответствие на дидактическите материали с учебното съдържание и възрастовите особености на учениците;
- възможности за развитие и усъвършенстване.

4. Квалификационна програма за придобиване на втора и на първа ПКС

За придобиване на **втора професионалноквалификационна степен** кандидатите е необходимо да усъвършенстват уменията си за изследователска дейност и да притежават най-малко 2 квалификационни кредита. В ролята на изследователи те осъществяват диагностика на постиженията на учениците по избрана от тях проблематика. Представят писмена научна разработка, в която проявяват своите умения да прилагат в професионалната си дейност диагностични процедури с оглед вземането на оптимални педагогически решения.

Квалификационната програма за придобиване на втора ПКС „**Диагностичната дейност на учителя по български език и по чужд език**“ се осъществява в рамките на 48 академични часа. Включва два модула: „**Диагностична процедура**“ и „**Научен текст**“.

В първия модул – „**Диагностична процедура**“, учителите усвояват спецификата на диагностичното изследване. Те осмислят характеристиките му като количествено емпирично изследване, разбират, че за неговото осъществяване се изисква спазването на избрани процедури в определена последователност. Интерпретират го като единство от диагноза и прогноза.

В този модул учителите уточняват целите на изследването, които се планират и реализират чрез един диагностичен срез. Важно място при диагностичното изследване заема подробното описание (изложение) на мотивацията за избор на темата.

Обект на диагностичното изследване обикновено е педагогическият процес или учебно-възпитателният процес, а предмет – моментни статусни характеристики на учениците (знания, умения, компетентности, интереси и т.н.), педагогически значими състояния в развитието им.

На теоретично и практическо равнище учителите осмислят спецификата на писмената разработка за придобиване на II ПКС.

Необходимо е темата по конкретен и недвусмислен начин да изяснява насочеността на диагностичната процедура, какво точно подлежи на диагностициране. Например: „Усвояване на глагола в пети клас. Диагностика на постиженията на учениците“; „Усвояване на пунктуацията на сложното съчинено изречение в VI клас (Диагностично изследване)“; „Установяване степента на овладените знания и умения за хипербола и метафора от учениците в VI клас“; „Диагностициране на знанията и уменията на учениците от VII клас за фразеологичните словосъчетания“; „Диагностициране на езиковата компетентност на учениците в VIII клас“; „Диагностициране степента на усвояване на граматичната норма от учениците в VIII клас“; „Диагностика на резултатите от изучаването на Димчо-Дебеляновата лирика в XI клас“; „Диагностично изследване на зависимостта между знанията и уменията на учениците от XII клас за създаване на аргументативни текстове“; „Диагностична зависимост между мотивацията за учене и постиженията на учениците в часовете по английски език“.

От представените примери (взети от разработки на учители) се вижда, че се допускат варианти на формулировки. Понякога учителите предлагат теми, които се нуждаят от редактиране, например: „Диагностично изследване за установяване на зависимостта между степента на усвояване на правилата за членуване в българския език и уменията за прилагането им при учениците от VIII клас“.

В увода се съдържат главно мотивите за избор и анализ на проблема, който се диагностицира, обосновават се неговата теоретична и практическа значимост.

В теоретичната част чрез теоретичен анализ на лингвистична, литературоведска, психолого-педагогическа литература се достига до емпирично измерими признаци, които може да се изследват чрез съответен диагностичен инструментариум.

Подробно, ясно и конкретно се определят критериите и показателите за оценяването им. Обикновено не се формулира хипотеза.

Основно място в диагностичната разработка се отделя на диагностичните методи, средства и процедури, на техния подбор, разработване и провеждане. Най-често използвани методи са: тестиране, анкетиране, педагогическо наблюдение, корелационен анализ.

Общата насоченост на изследователския процес се основава на статусната диагностика. Използват се методите главно на описателната статистика. Събраните данни се анализират количествено и качествено в равнопоставеност и взаимна връзка.

Изводите насочват вниманието към доказаните постижения, разкритите слабости, недостатъци и трудности, благоприятни условия, причини, препоръки, насоки за преодоляване на затрудненията.

Вторият модул – „**Научен текст**“, се осъществява в присъствено-дистанционна форма. В присъствената форма на модула учителите работят върху конкретни

научни текстове. Уточняват се критериите за оценяване на писмената разработка. Анализират се текстове образци, като се изтъкват **общи критерии** за такъв вид писмени научни текстове:

- научен стил на текста;
- точна, ясна и конкретна формулировка на темата;
- оптимално съотношение и взаимна обвързаност между частите на разработката;
- целенасочен подбор на изследователските методи и инструментариум;
- добро познаване на същността и възможностите на избраните методи и инструментариум; взаимнодопълващи се данни, събрани чрез различните методи;
- прецизно представяне в табличен или графичен вид на количествените данни;
- задълбочени и конкретни изводи;
- цялостно оформление на разработката.

В дистанционната форма на втория модул се открояват специфичните критерии за оценяване на писмената разработка за II ПКС, които са свързани с диагностичните процедури. Учителите изпълняват диагностичните процедури в естествените условия на класа, в който обучават своите ученици. Представят отделни материали от диагностичното си изследване и чрез дистанционната форма получават конкретни методически насоки за работа. Акцент се поставя върху:

- ясно обосноваване на необходимостта от диагностичното изследване;
- значимост на изследвания проблем за езиковото обучение;
- единна методологична част, взаимна обвързаност между цел, задачи, обектно-предметна област; критерии и показатели;
- задълбочен качествен анализ на количествените данни по критерии и показатели;
- корелационен анализ и открояване на зависимости (между знания и умения, решаване на тестове и създаване на текстове и пр.);
- изводи с оглед на перспективите на обучението.

Успешната защита на писмените работи зависи от спазването на тези критерии при разработването и представянето на цялостния текст. Те са определящи при оценяване на качеството на готовия продукт и обобщените резултати от диагностичното изследване.

За придобиване на **първа професионалноквалификационна степен** се изискват разработване и защита на писмена разработка с изследователски и иновационен характер, както и притежаване най-малко на 3 квалификационни кредита.

Квалификационната програма за придобиване на първа ПКС „Академична комуникация“ се осъществява в рамките на 48 академични часа. Включва два модула: „Изследователска дейност на учителя“ и „Академично писане“.

В първия модул – „Изследователска дейност на учителя“, учителите усвояват спецификата на иновационното изследване. Иновационният профил озна-

чава, че учителят създава педагогическа новост и я въвежда в практиката си. За целта е необходимо тя да бъде апробирана и доказана като практически полезна и приложима. Новостта следва да е обективна, новост по отношение на известното в специализираната научна литература към дадения момент.

Понятието за педагогическа иновация означава педагогическо нововъведение на технологично или на техническо равнище („техника“ в смисъл на средство, условие, чрез което се структурира дадена педагогическа технология). Това е свързано с умението и компетентността на учителя като изследовател на собствени иновационни практики да ги обосновава с научно-теоретични постановки и да ги аргументира като ефективни.

Иновационното изследване се характеризира със:

- практическа приложимост;
- атрактивност;
- резултатност;
- възможност за експериментална проверка;
- възпроизводимост;
- доказуемост;
- възможност за проследяване, контролиране на дейността;
- достъпност за емпирично наблюдение и измерване;
- възможност за корекции;
- ефективност и ефикасност на предлаганите решения;
- насоченост към повишаване качеството на образователно-възпитателния

процес.

Писмената разработка за придобиване на I ПКС е научен текст, който има някои специфики.

Препоръчва се формулировката на темата да съдържа обектно-предметната област на изследването; да насочва към връзката между зависими и независими променливи, които са обект на изследване и експериментално доказване; да не съдържа допълнителни компоненти извън целта и хипотезата на изследването; да дава представа за общата концептуална насоченост на изследователския процес. Например: *„Развиване на творческите способности на учениците чрез участие в клуб „Да напишем нашата електронна приказка без край“; „Технология за преодоляването на типични грешки при имената в писмената реч на ученици билингви в V клас“; „Технология за развиване на уменията на учениците за възприемане и създаване на научни текстове в VI клас“; „Технология за овладяване на знания и умения за сложно изречение в VI и VII клас“; „Технология за развиване на уменията на учениците за създаване на официално-делови текстове в VII клас“; „Мултимедийните продукти в обучението по литература в VII клас. Изработване на електронен учебник“; „Технология за усвояване на белетристика в VIII клас чрез ролеви игри и електронни уроци“; „Технология за овладяване и развиване на трансверсални компетентности в обучението по литература в*

VIII клас“; „Педагогическа технология за създаване на Визуален речник при усвояване на жанра есе от ученици със зрителен проблем в IX клас“; „Педагогическа технология за развитие на литературната компетентност на деветокласници при изучаване на „Илиада“ чрез извънкласна форма на работа в клуб „Олимпиец“; „Модел за интерпретация на драматически текст в X клас“; „Технология за усвояване на стилистичните средства на езика от учениците в XI клас“; „Технология за изучаване на Димчо-Дебеляновите творби в XI клас чрез диалога им с Библията“; „Технология за усвояване на любовната лирика на Пейо Яворов в XI клас чрез метода на проекта“; „Технология за изучаване на творчеството на Гео Милев и Никола Вапцаров чрез библейски мотиви“; „Усъвършенстване на дискурсните умения на учениците чрез възприемане на диалога като структурообразуващ елемент в поемите на Гео Милев и Никола Вапцаров“; „Технологичен модел на обучение за повишаване на комуникативните компетентности по български език в XII клас“; „Технология за развиване на уменията на учениците от XII клас за създаване на текстове документи“; „Технология за развиване на литературните умения на учениците от XII клас при работа с лирически текст чрез интернет ресурси“; „Типове грешки в писмената реч на ученици от ромски произход и технология за тяхното преодоляване“; „Модел на проектна работа в обучението по български език и литература в средното училище“; „Ролево-игровият проект като технология за постигане на познавателно-психологическа ефективност в обучението по български език и литература“; „Педагогическа технология за възприемане на художествен текст чрез система от упражнения за характеристика на литературен герой“; „Педагогически модел за стимулиране на творческите умения на учениците за пресъздаване на образ на литературен герой“; „Портфолио на художествената творба – интерактивна технология за развиване на литературни и социокултурни компетентности в обучението по български език и литература“; „Технология за подготовка на учениците за външно оценяване по български език в края на средната образователна степен“; „Технология за усвояване на глаголни времена по английски език от учениците в VI клас“; „Технология за развиване на уменията за четене с разбиране чрез използване на интернет ресурси в обучението по руски език в VII клас“; „Технология за развиване на меки умения и професионално ориентиране на учениците от гимназиален етап в средно общообразователно училище“.

От примерите (взети от писмени разработки на учители) се вижда, че учителите се насочват предимно към разработване на нови технологии за обучение. Тази ориентация е предопределена от това, че учебното съдържание е регламентирано в учебната програма и не може да се променя. Кандидатите за първа ПКС се опитват да намерят нови подходи и оригинални техники за обучение.

Съдържанието на теоретичната част е необходимо да включва критичен анализ; да се откроява с рефлексивност, аналитичност; да показва мястото на проблема в общия контекст на конкретната научна област (лингвистика, литературозна-

ние), както и на съвременната педагогическа и методическа теория и практика. Учителите следва да се насочат към системен анализ на проблемите и техните възможни решения; да проявяват личностно-професионално отношение към анализираните въпроси и проблеми.

Общата насоченост на изследователския процес и изследователските методи и инструментариум също се отличават със своя специфика. За експерименталната проверка на хипотезата се използват методите и на описателната, и на факторната статистика; разнообразни и взаимодопълващи се методи в областта на количествените и качествените изследвания; процесуална диагностика; силен акцент се поставя върху анализа и интерпретацията на количествените данни.

Изводите и заключенията се правят въз основа на анализ на резултатите в по-широк теоретичен и практически контекст, акцентира се върху възможностите за приложение и усъвършенстване.

Вторият модул – „**Академично писане**“, също се осъществява в присъствено-дистанционна форма. На учителите се препоръчва научна литература (Mavrodieva, 2013; Mavrodieva&Tisheva, 2010). В присъствената форма на модула учителите усъвършенстват уменията си за академично писане. Анализират се академични жанрове – научна статия, монография. На учителите се препоръчва структура на писмената разработка за I ПКС.

Акцент се поставя върху писането на *научна статия*. Най-напред се обсъжда заглавието като един от най-важните елементи на статията. Най-често то ориентира читателя към темата. Понякога заглавието трудно се формулира от учителите, тъй като не бива да е много общо, нито твърде конкретно. Необходимо е да насочва към проблематиката на статията, да привлича вниманието на читателите. На учителите се препоръчва:

- да не включват абривиатури в заглавието;
- да не използват метафорични думи и изрази; жаргонни думи;
- да избягват наративността;
- да не въвеждат дълги обособени конструкции;
- да се включват: географско местоположение или образователна институция, клас, учебна дисциплина, назоваване на класни или извънкласни дейности и пр.;
- термините да са съществен градивен елемент от заглавието.

В някои случаи използването на метафори зависи от уменията на учителя да си служи с изразително-изобразителните средства на езика. Възможни са и нестандартни формулировки, когато се въвеждат термини, които навлизат и се утвърждават в категориално-понятийния апарат. Възможни са и варианти, при които се смесват две азбуки, кирилица и латиница, за да се представи атрактивно и същевременно информативно съдържанието на статията.

Учителите работят по групи при изясняване на *въвеждащата част (увода)*, където обикновено се формулира темата. В тази част читателят се ориентира за по-нататъшното съдържание. Авторът мотивира изследователския си интерес,

представя обекта и предмета на изследването, неговия обхват, целта и задачите. Формулира се хипотеза (в някои случаи може и без такава формулировка, напр. при диагностични изследвания). Важно е да се представят методите на изследване, изследователските процедури, инструментариумът, програми, софтуер, създаден или адаптиран за изследването. Авторът посочва микротемите, чрез които ще разгърне същинската част на статията.

По *същинската част* учителите работят самостоятелно. Разработват се тематично-смислови части, чрез които се разгръща темата. Представят се теоретичните основания за изследването. Прави се описание на проучването или експеримента. По определени критерии и показатели се анализират резултатите, подкрепени от емпирични данни. Резултатите може да се представят поетапно, правят се изводи и обобщения. Научната коректност предполага да се очертаят и перспективите на изследването. Когато статията не е обзорна или изцяло теоретична, се съобщава кои резултати може да имат практическо приложение.

Всеки от учителите прави основните изводи по темата в *заключителната част (заклещението)*. Обобщава се съществената информация, която съдържа статията. Важно е да не се включва нова информация, която не е представена в основния текст.

В статиите се включват като *приложения* фигури, таблици, диаграми, фотографии. Те може да бъдат представени и вътре в основния текст.

Като се има предвид, че научната статия обикновено е в обем от 6 до 20 – 25 страници, на учителите се препоръчва обем от 6 до 12 страници.

Представянето на автора на статията може да бъде в началото или в края на статията. Важно е да се постави акцент върху научните и изследователските интереси, научните публикации, преподавателския опит.

Ключовите думи насочват към съществената информация, представена в статията. Те са базови термини и лексеми, които информират за съдържанието на статията. Важно е да не са прекалено общи, тъй като читателят няма да разбере веднага дали статията съответства на неговите комуникативни потребности. В действителност авторът на научната статия избира кои ключови думи да включи, като преценява дали те информират точно и ясно за съдържанието на неговата статия. Необходимо е той да има предвид и насочеността на изданието към проблемите на образованието и читателите, които са педагогически специалисти, учени и експерти в областта на образованието.

Практическата работа в курса се свързва и с писането на *резюме на статия*, което представя съкратен вариант на изходното съдържание на текста.

По размер резюмето е значително по-кратко от първоизточника. Смисловите връзки между съставките на резюмето са ясно изразени.

На учителите се препоръчва при създаване на резюме да спазват някои изисквания:

– да се предаде сбито съдържанието на първоизточника;

- да бъдат обхванати основните звена от тематичната структура на първоизточника;
- да не се възпроизвеждат подробности от първоизточника – може да се предадат пестеливо някои детайли, без споменаването на които тематиката на изходния текст би останала неясна;
- в резюмето може да се използват изрази от типа на „*Статията представя...*“;
- смисловите връзки между отделните елементи на резюмето трябва да бъдат ясно изразени;
- съдържанието на първоизточника се възпроизвежда предимно със свои думи (по преценка може дословно да бъдат възпроизведени някои характерни изрази);
- резюмето има същата доминантна функционално-смислова насоченост като резюмирания първоизточник (наративна, дескриптивна, аргументативна, информационна, апелативна, комбинирана);
- необходимо е да се пише в изявително наклонение, сегашно време;
- информацията в резюмето е предназначена за адресат, на когото първоизточникът не е познат.

Необходимо е да се отбележи, че резюмето не е задължителен елемент при по-малки по обем статии и при научнопопулярни статии. Курсът завършва с написание на две статии от всеки участник.

В дистанционната форма на втория модул се открояват специфичните критерии за оценяване на писмената разработка за I ПКС, които се определят от съдържащата се в нея новост (адаптация, модификация, нестандартна дейност, творческо решение).

Учителите осъществяват педагогическия експеримент в естествените условия на класа, в който обучават своите ученици. Представят отделни материали от иновационното си изследване и чрез дистанционната форма получават конкретни методически насоки за работа. Изискванията са свързани със:

- цялостно изградена система от взаимно свързани елементи на иновационното изследване;
- единна методологична част, взаимна обвързаност между цел, задачи, обектно-предметна област, хипотеза;
- задълбочено изложени теоретични основания с личностна интерпретация;
- ясно дефинирана оригинална идея, иновативно решение;
- операционализирана технология;
- ясни доказателства, удостоверяващи качеството на иновацията;
- предлаганите решения са апробирани и внедрени в собствената практика; приложени са статистически методи за доказване на статистическа значимост на резултатите;
- популяризирани резултати; възможности за адаптиране и по-широка приложимост на иновативното изследване.

Успешната защита на писмените работи зависи от спазването на тези критерии при разработването и представянето на цялостния текст.

Изводи

– Квалификационната програма за придобиване на ПКС от учители по български език и литература и по чужд език е разработена съобразно със спецификата на всяка професионалноквалификационна степен. Методическата система на обучение е ориентирана към речевите жанрове с акцент върху академичното общуване. Структурирането на курсовете е съобразено с изискванията за всяка професионалноквалификационна степен.

– За най-ниските степени (пета и четвърта) в учебното съдържание се подбират знания и умения, които са свързани с учебно-възпитателния процес по езиковите дисциплини в средното училище. Предлагат се методически варианти за усвояване на речеви жанрове от учениците и развиване на комуникативните им умения.

– Представянето на добра педагогическа практика, чрез която учителите зачитат III ПКС, се обвързва също с изучаването на различни типове текстове в обучението по български език и литература и по чужд език, както и с взаимодействието между езиците, които се овладяват в училище.

– За най-високите степени (втора и първа) в учебното съдържание се подбират знания и умения, които са свързани с изследователската дейност на учителя. Работата е ориентирана към диагностични процедури и нововъведения в образованието, които се представят чрез средствата на академичната комуникация. Учителите усъвършенстват комуникативните си умения за възприемане и създаване на академични жанрове.

БЕЛЕЖКИ

1. Закон за предучилищното и училищното образование (2015), file:///C:/Users/Rosica%20Penkova/Downloads/zkn_PUObr_180717.pdf
2. Наредба № 12 за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти (ДВ, бр. 75 от 27.09.2016 г.), https://www.mon.bg/upload/2333/naredba_12_01.09.2016_prof_razvitie_uchiteli.pdf

ЛИТЕРАТУРА

- Мавродиева, И. (2013). *Реторика и публич рилейшънс*. София: Св. Кл. Охридски.
- Мавродиева, И. & Й. Тишева (2010). *Академичната комуникация*. София: ИК Сема РШ.

Пенкова, Р. (2019). *Речевите жанрове в продължаващото обучение на учителите по езиковите дисциплини*. София: Св. Кл. Охридски.

REFERENCES

- Mavrodieva, I. (2013). *Retorika i pablik rileyshans*. Sofia: Sv. Kl. Ohridski.
Mavrodieva, I. & Y. Tisheva (2010). *Akademichnata komunikatsiya*. Sofia: IK Sema RSH, 2010.
Penkova, R. (2019). *Rechevite zhanrove v prodalzhavashtoto obuchenie na uchitelite po ezikovite distsiplini*. Sofia: Sv. Kl. Ohridski.

TRAINING PROGRAMMES FOR TEACHERS OF BULGARIAN LANGUAGE AND LITERATURE AND FOREIGN LANGUAGES AIMED AT ACQUIRING PROFESSIONAL QUALIFICATION LEVELS (PQL)

Abstract. The paper presents training programmes for teachers of Bulgarian language and literature and foreign languages aimed at acquiring Professional Qualification Levels (PQL). The specifics of each Professional Qualification Level is dealt with in detail with a specific focus on the system of continuous professional development courses for language teachers delivered at the Department of Information and In-service Teacher Training (Sofia University „St. Kliment Ohridski“). The content of the training courses aimed at the Fifth and the Fourth PQL is outlined. Two learning modules – part of the general post-graduate course for pedagogic specialists are discussed in relation to the requirements for the professional pedagogic specialisation aimed at acquiring the Third PQL. Training programmes aimed at the highest degrees – the Second and the First PQL, which are of a diagnostic and innovative character are also analysed.

Keywords: continuous professional development; training programme; teacher of Bulgarian language and literature; foreign languages; language teachers; speech genres; qualification credits; Professional Qualification Level (PQL); assessment criteria

✉ **Prof. Rositsa Penkova, DSc.**

Department for Information and In-Service Training of Teachers
University of Sofia
224, Tsar Boris III Blvd.
Sofia, Bulgaria
E-mail: r.penkova@abv.bg